

## **THE PLACE OF CALISTRAT HOGAȘ IN ROMANIAN LITERATURE**

Maria Voinea

PhD Student, University of Pitești

*Abstract: Calistrat Hogaș did not impose through an impressive work or through a wide range of literary genres, in the Romanian literature, but, by his unique book, he succeeded in conquering the readers through the very essence of his creation: the harmonization of the creator's inventive power and nobility of the soul.*

*Although not voluminous, Hogaș's work is valuable due to the refinement of the language and to the savor of the description coming from the artistic mastery of the author ensuring, thus, an important place among the travel narratives.*

*It is difficult to determine the accurate positioning of Hogaș in our literature, since this writer does not exclusively belong to a certain formula or literary movement, being, at the same time, a populist, classic, romantic, realistic and even modern writer.*

*Key-words: populism, classicism, romanticism, realism, modernism*

Episodul Calistrat Hogaș rămâne, în literatura noastră, unul marcant, deși scurt.

Literatura română de călătorie a câștigat, astfel, un scriitor original, cu o infinită imaginație, izvorâtă din dragostea și respectul pentru natură, pentru viață. Originalitatea și unicitatea scrierii lui Hogaș sunt evidente și dovedite în opera sa, pe care, dacă o trăim citind-o, o putem simți ca pe o experiență de viață, cu adevărat bogată, a memorialistului, ca pe o binecuvântare, și fizică, și spirituală, a acestuia.

În „Însemnările ieșene”, din 1937, George Ivașcu spunea că „literatura lui Hogaș, judecată în structura ei, înseamnă o manifestare de artă a cărei esență trebuie căutată în nevoia scriitorului de a trăi intens natura, de a se pierde, până la contopire, în ea, și tocmai prin aceasta, de a se simți cu adevărat liber, într-o comuniune în care omul e sclav și zeu, element și tot”: „Nu eram eu slobod să cuget, să simt, să râd, să plâng, să țip, să mă mișc, să mă dau de-a tumba, în

toate chipurile și după toate imboldurile nestrinite ale propriei mele firi? Cine avea mai nemăsurată putere decât mine asupra nemărginirii mute și solemne a singurătății și a pustiului?” (Calistrat Hogaș, *Pe drumuri de munte*, Editura Minerva, București, 1988, p. 216).

Deși opera hogașiană nu impresionează prin volum, se impune prin conținut, prin valoare, făcând din autorul ei un reprezentant de seamă al literaturii memorialistice, respectiv al prozei de călătorie. Prin intermediul paginilor sale de călătorie, Hogaș a intenționat, cum el însuși mărturisea în prefața ediției din 1912 a volumului „Pe drumuri de munte”, să înlăture caracterul obiectiv al literaturii de călătorii, în favoarea „drumului subiectiv pe care trebuie să meargă (...) acest gen de literatură”. De altfel, în domeniul memorialisticii de călătorii, opera sa nu reprezenta ceva inedit, deoarece, atât pe plan universal, cât și pe plan național, se înregistraseră, de-a lungul vremii, contribuții notabile ale multor scriitori, care au cântat natura, în scrierile lor: Marco Polo („relațiunile” de călătorie în China), Pierre de Ronsard („Eglogue”), Joachim du Bellay („Regretele”), abatele Prévost („Manon Lescaut”), Buffon („Histoire naturelle”), Jean Jacques Rousseau („Julie” sau „La nouvelle Héloïse”, „Emile”), Bernardin de Saint-Pierre („Paul et Virginie”, și „Studii asupra naturii”), englezul Lawrence Sterne („Voiajul sentimental”), abatele Barthelemy („Călătoria tânărului Anacharsis în Grecia”), Aleksandr Nikolaevici Radișev („Călătorie de la Petersburg la Moscova”), Nikolai Mihailovici Karamzin („Scrisorile unui călător rus”), doamna de Staël, Goethe, Alphonse de Lamartine, Alfred de Musset, Paul Vigny, Victor Hugo, Stendhal, Chateaubriand, Théophile Gautier. Tocmai de aceea, Constantin Ciopraga, în cartea dedicată studiului vieții și operei lui Hogaș, se întreba retoric dacă nu cumva scriitorul călător pe drumuri de munte a urmat modele din alte literaturi, în realizarea propriei opere. Tot el, însă, constată că „din recapitularea istorică a formelor pe care le-a putut lua în timp memorialistica de călătorii, nu rezultă vreo înrudire tipologică cu scriitori aparținând literaturilor străine” (*Calistrat Hogaș*, ESPLA, București, 1960, p.127).

Literatura română de călătorie a avut, la rândul ei, „reprezentanți înzestrați și înainte de Hogaș” (*Ibidem*, p. 127): Grigore Alexandrescu („Memorial de călătorie”), Vasile Alecsandri („O plimbare la munți”, „Călătorie în Africa”), Ion Codru-Drăgușanu („Peregrinul transilvan”), și Dimitrie Bolintineanu (prezentarea impresiilor din călătoriile sale prin Bulgaria, Macedonia, Turcia sau Egipt, dar și prin Moldova) – acei „călători romantici”, cum îi numește Tudor Vianu, în „Arta prozatorilor români”, sau Nicolae Milescu („Călătorie în China”), Dinicu Golescu („Însemnare a călătoriei mele”), Gheorghe Asachi („Extract din jurnalul unui călător

moldovean”, publicat în „Albina românească”), Nicolae Filimon, Alecu Russo („Piatra teiului”, „Stâncă corbului”), Alexandru Vlahuță („România pitorească”). Tuturor acestor scriitori călători – unii mai romantici, alții mai realiști –, le sunt comune dorința și plăcerea de a călători, de a descoperi și de a prezenta, în scrierile lor, lumea și natura, care încântă, predispunând la visare, la reflecție. Lor, li se alătură, cu cinste, Calistrat Hogaș, „emul notoriu” al lui Russo și Alecsandri, ale cărui impresii și descrieri de călătorie prin munții Moldovei au reușit să se ridice „la nivelul artei” precursorilor săi (*Ibidem*, p.133).

Deși a fost contemporan cu Slavici, Eminescu și Caragiale, Hogaș s-a aflat, după cum subliniază Mihai Zamfir, „în afara circuitului literar”, scriindu-și cartea în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea (*Provincialul singuratic*, în *România literară*, nr. 49-50, 2010).

Încercând o „reșezare a locului pe care acest scriitor și l-a asigurat, prin opera sa, în literatura română”, Diana Ivan remarcă faptul că „destinul autorului se prelungește în acela al operei sale”, ambii bucurându-se, din păcate, în timpul vieții scriitorului, de o „prețuire superficială” (*Calistrat Hogaș. Memorie culturală și configurație stilistică*, Ed. Hestia, Timișoara, 2006, p. 5). În opinia autoarei, „cuconu’ Calistrat” nu este „nici clasic, nici romantic”, iar opera sa, în contextul cultural „frământat” al secolului al XIX-lea, este văzută ca „o miniatură printre uriași”, ca o „floare-de-colț”, căreia nu i s-a acordat atenția sau importanța cuvenită (*Ibidem*, p. 6). Aceeași autoare consideră că Hogaș „a reprezentat momentul, ratat prin nerecunoaștere, de intrare a literaturii noastre într-un ritm firesc și profund contemporan cu cel al literaturilor europene”, el fiind, în opinia sa, „scriitorul român cel mai viu aliniat la realitatea culturală a zilelor lui” (*Ibidem*, p. 7).

Încadrarea lui Hogaș în poporanism s-a datorat apropierii scriitorului de „Viața românească”. El se dovedește un anticospopolit care elogiaza țărănimea, pe care o considera însuși poporul, susținând specificul național, în cultură. În acest fel, scriitorul demonstrează că este în asertimentul celor care sprijină păstrarea specificului cultural popular, în concepția sa, poporul fiind păstrătorul continuității istorice (Constantin Ciopraga, *Calistrat Hogaș*, ESPLA, București, 1960, p. 95): „Câte influențe exterioare n-au săpat la baza moravurilor lui, și, cu toate acestea, el a ieșit neatins până astăzi; sărac, nu e vorbă, disprețuit, dar cu neatinsa comoară a patrimoniului strămoșesc” (*Câteva cuvinte asupra psihologiei și caracterului poporului român*, în *Pe drumuri de munte*, II, 1947, p. 81).

Deși o bună parte a operei sale – „Amintiri dintr-o călătorie” – a fost publicată înainte de primele semne ale mișcării poporaniste și, deși, ca și Mihail Sadoveanu și Octavian Goga, nu-și afirmase în mod explicit idealuri specifice acestei mișcări, Hogaș își exprimă admirația față de „tradițiile sănătoase” și nu este „un refractar, nereceptiv în privința transformărilor sociale și morale” (Constantin Ciopraga, *op.cit.* p. 100). De exemplu, în conferința „Câteva cuvinte asupra psihologiei și caracterului poporului român”, din anul 1899, scriitorul emite argumente poporaniste, înainte ca acest curent să ia naștere.

Fiind o mișcare exclusiv intelectuală, poporanismul promova atitudinea de compasiune a intelectualilor față de țărănime. Astfel, Garabet Ibrăileanu, coordonatorul „Vieții românești”, era de părere că „scriitorul român, care, măcar când vorbește de țărani, ar putea să-și arate recunoștința către ei prin răspândirea unei atmosfere de simpatie și mila pentru dânșii, și n-o face, ci dimpotrivă, răspândește antipatia, n-are un suflet înalt, își exprimă sentimente inferioare, cu sau fără talent, nu este un om la înălțimea vremii și a idealurilor celor mai sfinte ale poporului său. Nu este poporanist!” (*Scriitori și curente*, în *Viața românească*, 1906, nr.1, p. 139). În acest context, Hogaș este considerat un scriitor poporanist, tocmai pentru că dovedește „recunoștință” și „simpatie” față de popor, față de țărănime (Constantin Ciopraga, *op.cit.* p. 98): „El, și numai el, a păstrat neîntrerupt firul caracterului național, și dacă istoricește există un popor român – și acest popor există – apoi aceasta a dovedit-o și o dovedește românul de la țară.” (*Câteva cuvinte asupra psihologiei și caracterului poporului român în Pe drumuri de munte*, II, 1947, p. 181).

Dincolo de atitudinea poporanistă a acestui „amant nestrămutat al naturii, observăm că, în opera sa, elementele clasice se suprapun cu cele romantice și baroce, epicul interferează cu liricul, iar limbajul neologic („egidă”, „geniu”, „citadelă”, „asalt”, „artilerie”) se împletește cu cel arhaic sau regional („gaie”, „zăbranic”, „urdie”, „cătră”) (Adrian Marino, *Clasic și modern*, în *Clasicism, Baroc, Romantism*, Editura Dacia, Cluj, 1971, p. 247). De remarcat sunt și cele două ipostaze ale prozatorului: pe de o parte, are „sufletul omului primitiv”, declarându-se rustic, împotriva civilizației și adeptul unui stil de viață autentică, iar pe de altă parte, are un „suflet de orășean”, fiind un intelectual, „un cărturar știutor de mitologice” (Vladimir Streinu, *Revista Fundațiilor Regale*, nr. 3, martie 1941).

Subliniind atitudinea clasică a acestui „autor savant”, care „stilizează, potențează, idealizează realitatea”, Tudor Vianu îl situează „la un pol opus mai tuturor celorlalți ironiști și

humoriști ai epocii de după 1900” (*Arta prozatorilor români*, Editura Albatros, București, 1977, p. 273).

Caracterul clasic al operei hogașiene reiese din ironia și umorul ce caracterizează această operă, din numeroasele epitete, alegorii, hiperbole și comparații hiperbolice folosite, din jovialitatea limbajului, prin care se apropie, în opinia lui Garabet Ibrăileanu, de Ion Creangă, un clasic veritabil al literaturii române (*Note și impresii*, Iași, 1920, p. 253), trăsătură care l-a determinat pe Tudor Vianu să-l numească pe scriitorul călător pe drumuri de munte „un Creangă trecut prin cultură” (*Arta prozatorilor români*, Editura Albatros, București, 1977, p. 269). În sprijinul acestei afirmații, se cuvine a cita următorul fragment, din „Părintele Ghermănuță”: „Și dacă soarele, ce sta să cumpănească dincolo de ameză, ar fi putut, din înălțime, să străbată cu privirea prin desișul întunecos al bolții de umbră ce ne ocrotea de pretutindeni, apoi ar fi văzut întinsă pe rariștea de iarbă înflorită a pământului năframa albă-neagră-vânăta a călugărului, soră mai mică în lungime, dar mai mare în curățenie, cu imensul meu prosop, iar pe ea tăbărâți la întâmplare hribii fripți, întocmai cum ar tăbărî o turmă de oi obosite, în popas de odihnă, pe drumul gălbui și plin de colb; și după cum de lâna oilor se acață, în treacăt, curnuții și scaii pârloagelor, tot așa se acățaseră cărbunii stânși ai focului de spetele hribilor mei (...)” (Calistrat Hogaș, *op.cit.* p. 193). De asemenea, pentru a evidenția stilul clasic hogașian, este potrivit să amintim și portretul țăranului Honcu, din Tazlău, care se aseamănă cu personajele fantastice din basmul lui Ion Creangă: „...chipul unui fel de uriaș, lung, dar nemăsurat de lung, cu încheieturile trupului puternic legate, cu niște mâni ce-ar fi fost în stare să umfle în brațe un munte și să-l așeze binișor peste altul, cu un piept cât o față de arie, îmbrăcat – pe cât se arăta de sub cămeșa întredeschisă – cu un codru sălbatic de păr negru și stufos, cu o barbă cum îi catranul, rar sămănată printre ciupiturile rari de vărsat, cu niște ochi de taur, ce încremeneau pe om sub căutătura lor, și cu un glas!...” (*Ibidem*, p. 256).

Un alt argument al încadrării lui Hogaș în clasicism îl constituie și preferința acestuia pentru „frază amplă, muzicală (...), alegerea savantă și referința la antichitate” (Nicolae Manolescu, *Un scriitor aproape uitat*, în *România literară*, nr. 21, 2003): „Ne așezarăm, deci, în mod antic, pe iarba moale și înflorită și începurăm strălucitul nostru ospăț” (Calistrat Hogaș, *Pe drumuri de munte*, *loc.cit.*, p. 28), dar și la mitologie: scriitorul stabilește asemănări între persoanele pe care le întâlnește în drumul său și personajele din legendele și din istoria Antichității (de exemplu, comparația ironică a unui personaj cu Cicerone: „spărietul nostru

cicerone” - *op.cit.* p. 8). Pe de altă parte, asemănarea perechii pe care o formează călătorul Hogaș cu tovarășul de drum, în peregrinările sale din „Amintiri dintr-o călătorie”, cu perechea clasică, a lui Don Quijote și Sancho Panza, dar și asemănarea Pisicuței lui Hogaș cu Rosinanta lui Quijote dovedesc, încă o dată, caracterul clasic al operei hogașiene. Mai mult decât atât, însuși Hogaș recunoaște că este un clasicist (Tudor Vianu, *op.cit.* p. 269), atunci când, după ce se compară cu Aeneas pătrunzând în Infern, exclamă: „Cu câtă părere de rău, însă, nu mă trezii eu din această fantazie clasică!” (*op.cit.* p. 19).

Clasicismul hogașian este completat de lirismul romantic, atât de evident, mai cu seamă în tablourile de natură, zugrăvite în impresiile de călătorie ale scriitorului.

Ion Negoïtescu stabilește similitudini între romantismul hogașian și romantismul eminescian: „incantația visului” – atitudine specific romantică –, „melancolia solitudinii”, sentiment specific eminescian, dar și tablourile zilelor toride de vară și ale „noptilor lui Hogaș, deloc sărace în umbre sublunare stranii (...)” (*Un turist romantic, Hogaș, în Carpații*, nr.1, 1945. Reprodus din *Scriitori moderni*, E.P.L., București, 1966, p. 94-98). Pentru a sublinia asemănarea creației hogașiene cu cea eminesciană („Scrisoarea I”), considerăm elocvent următorul fragment, din „Hălăuca”: „Totuși, somnul începu a se furișa pe sub genele noastre, iar închipuirile lumii reale a lua proporțiile și formele fantastice din lumea visurilor... Mi se părea că pământul se scurge în haos și că un nemărginit deșert se deschide sub mine; sau mi se părea că, dintr-un punct cât un atom imaginar de mic, niște negre și vaste cercuri concentrice se desfac și-și largesc cuprinsul până peste marginile nesfârșitului; că se nășteau din punctul lor generic, și tot din el se desfăceau aceste cercuri cu o repeziciune atât de amețitoare, încât închipuirea mea, târâtă de jocul acesta fantastic, îmi lăsa în creieri urma vie a unui vârtej... forme de ființe bizare se înfiripau pe fundul orb al ochilor mei; zgriptori cu gheare colosale, grifoni înaripați, basilisci cu ochii de jăratric, crocodili cu râțul de porc și cu pumnale în loc de dinți; apoi, un furnicar mișuitor de ființe mici, cu ochii în trei colțuri, cu boturi lungi, cu trei picioare, cu labe de mătă, cu nasuri sucite, cu coarne uriașe, cu ghimpți, cu păr, cu pene, cu catalige... și toată această lume de fantasmе, produs al unei închipuiri scăpate de sub stăpânirea adormită a rațiunii, ca într-un dans infernal se învârtea vijelios. Treptat însă, tabloul se depărta, coloritul se ștergea, formele bizare se topeau una în alta, și apoi, în perspectiva depărtării, un punct numai, palid, mic, imperceptibil, se mai putea deosebi pe fundul unui haos de întuneric fără margini...” (*op.cit.* pp. 54-55)

Calistrat Hogaș este un scriitor romantic și prin prisma faptului că abordează cele două teme, specifice curentului, natura și muntele, iar Dumitru Micu remarca apropierea de romantism a scriitorului și prin: „gigantizarea imaginilor, prin cultivarea contrastului și prin gustul pentru aventuros” (*Calistrat Hogaș*, în *Istoria literaturii române*, vol. 2 (1900 – 1918), București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1965, p. 18).

Constantin Ciopraga consideră că „tema muntelui nu capătă la noi prestigiu literar decât odată cu Hogaș” (*op.cit.* p. 134), iar Octav Botez îl numește pe scriitorul tecucean un adevărat „poet al naturii”, cu talentul unui pictor, în zugrăvirea răsăriturilor de soare, a apusurilor și amiezilor, dar și a furtunilor și a nopților cu lună (*Viața românească*, Iași, X, nr. 10-11-12, oct.-nov.-dec. 1915, p. 73).

Folosirea antitezei demonstrează, încă o dată, caracterul romantic al operei lui Hogaș. În acest sens, sunt notabile imaginile naturii liniștite, mirifice, prietenoase, descrise de autor, în paginile memorialului său, în opoziție cu acelea ale naturii dezlănțuite, furioase, zgomotoase: „(...) o suflare dulce și lină, ce vine din părțile deschise ale locului, curge veșnic, ca un râu nevăzut, ce mișcă aerul cald și îmbălsămat” (Calistrat Hogaș, *op.cit.* p. 30), în opoziție cu „Fierbeau văzduhurile și cerurile clocoteau sub descărcările zguduitoare ale tunetelor, și pământul înfricoșat se cutremura nemernic [...]” (*Ibidem*, p. 226).

Alături de viziunea clasică și de cea romantică, remarcăm, în însemnările de călătorie hogașiene, și o perspectivă realistă, din care scriitorul realizează o serie de portrete, precum cel al părintelui Ghermănuță sau al Axinieii, inspirate de oamenii pe care călătorul îi întâlnește în drumurile sale.

Făcând referire la caracterul subiectiv al paginilor de călătorie hogașiene, Ciopraga remarcă faptul că „descripția devine o sinteză de realism, aventură și poezie” (*Biblioteca critică, Calistrat Hogaș*, Antologie, prefață, tabel cronologic și bibliografie de Jana Balacciu, Ed. Eminescu, București, Piața Scânteii 1, 1976, p. 136), prin aceasta, înțelegându-se un amestec de realism, clasicism și romantism.

Diana Ivan consideră că opera hogașiană trebuie înțeleasă și prețuită ca o „operă modernă prin chiar ceea ce pare mai abitar ancorat în tradiție” (*op.cit.* p. 9). De asemenea, în ceea ce privește integrarea lui Hogaș în literatura noastră, autoarea subliniază două concluzii, „care se înlănțuie și se determină reciproc” (*Ibidem*): pe de o parte, este de părere că „plasarea lui Calistrat Hogaș între scriitorii secolului al XX-lea nu se bazează pe argumente revelabile în opera

sa; el încheie plutonul marilor scriitori români ai veacului al XIX-lea (...)", iar pe de altă parte, invocând romanismul și naturismul, două doctrine de artă care, în opinia domniei sale, caracterizează creația hogașiană, autoarea consideră că Hogaș și opera sa corespund secolului al XIX-lea (*Ibidem*, pp. 9-10).

Așadar, „obiectiv, Calistrat Hogaș aparține secolului al XIX-lea”, însă „nu puține sunt elementele de modernitate a stilului care au putut favoriza confuzia transferului său în veacul următor și care, mai ales, oferă temeuri pentru o retușare de fond a aprecierilor critice asupra operei sale” (*Ibidem*, p. 14).



## Bibliografie

1. BALACCIU, Jana, *Antologie, prefață, tabel cronologic și bibliografie*, în *Biblioteca critică, Calistrat Hogaș*, Ed. Eminescu, București, Piața Scânteii 1, 1976;
2. BOTEZ, Octav, *Viața românească*, Iași, X, nr. 10-11-12, oct.-nov.-dec. 1915;
3. CĂLINESCU, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Fundația pentru literatură și artă, București, 1941;
4. CIOPRAGA, Constantin, *Calistrat Hogaș*, ESPLA, București, 1960;
5. HOGAȘ, Calistrat, *Pe drumuri de munte*, Editura Minerva, București, 1988;
6. HOGAȘ, Calistrat, *Câteva cuvinte asupra psihologiei și caracterului poporului român*, în *Pe drumuri de munte*, II, 1947, p. 181;
7. IBRĂILEANU, Garabet, *Note și impresii*, Iași, 1920;
8. IVAN, Diana, *Calistrat Hogaș. Memorie culturală și configurație stilistică*, Ed. Hestia, Timișoara, 2006;
9. IVAȘCU, George, *Însemnări ieșene*, II, Iași, vol.IV, nr.17-18, 1937
10. MANOLESCU, Nicolae, *Un scriitor aproape uitat*, în *România literară*, nr. 21, 2003. Disponibil pe Internet la adresa: [http://www.romlit.ro/un\\_scriitor\\_aproape\\_uitat](http://www.romlit.ro/un_scriitor_aproape_uitat);
11. MARINO, Adrian, *Clasic și modern*, în *Clasicism, Baroc, Romantism*, Editura Dacia, Cluj, 1971;
12. MICU, Dumitru, *Calistrat Hogaș*, în *Istoria literaturii române*, vol.2 (1900 – 1918), Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1965;
13. NEGOIȚESCU, Ion, *Un turist romantic*, Hogaș, în *Carpații*, nr.1, 1945. Reprodus din *Scriitori moderni*, E.P.L., București, 1966;
14. STREINU, Vladimir, *Revista Fundațiilor Regale*, nr. 3, martie 1941;
15. VIANU, Tudor, *Arta prozatorilor români*, Editura Albatros, București, 1977;
16. ZAMFIR, Mihai, *Provincialul singuratic*, în *România literară*, nr. 49-50, 2010.